

A népiskolai tantervek és a táj kapcsolata

JUHÁSZ ESZTER

Bevezetés

A mindenkori oktatáspolitikai eszköz, a tanterv a nemzeti iskolákban lévő tanítás keretét, tartalmát határozza meg. Az 1900-as évek elején kialakuló oktatási, fejlesztési igény elindította a tantervi szabályozást és alakítást is. Az egységes megvalósításának példája az iskolákban is helyet kapott. A népiskolákban a tudás átadása az életkori sajátosságoktól, környezeti viszonyoktól is függött.

A táj, mint a néprajztudomány és a földrajztudomány közötti együttműködésnek egyik példája az oktatásban, konkrétan a népiskolai tantervekben is központi szerepet játszott. A néprajztudományt jellemző komplex szemléletmódnak a tárgya és módszertani készlete több tudományból eredeztethető.¹ A táj révén a földrajztudománnyal lévő régi kapcsolatot emelem ki, melyet a leíró néprajz (néprajzi leírás) teremtett meg az írott és terepen megfigyelhető adatok által.² A néprajztudomány és földrajztudomány közötti együttműködés a néprajzi térszemlélet kialakításában, illetve a fogalom földrajzi megközelítésének³ használatában nyilvánul meg.⁴

A két tudomány kapcsolódási pontjai közül a térbeliségre helyezem a hangsúlyt. A térbeliség révén a táj kutatásokat végző néprajztudósok rájöttek,⁵ hogy a

¹ Balogh–Borsos 2006. <http://www.matud.iif.hu/06jul/06.html> (A letöltés dátuma: 2020. 02. 11.)

² Szeder Fábrián 1819-ben megjelenő *A Palócokról* című könyve, mint első tudományos munka ebben az irányban csak a kezdet volt a két tudomány között. Mivel a földrajztudomány is kereste a speciális érdeklődési területét, illetve a módszertanát, így a néprajzi leíró munkákkal egyfajta közös múltja van. Az utazó, felfedező leírások egyaránt hasznosnak bizonyulnak a néprajz-, és a földrajztudomány számára is. Keményfi 2004: 250.

³ A táj fogalma komplex. Több tudomány terület is alkalmazza. A tájról lásd bővebben: Marosi 1981; Mezősi–Bata 2011; Keményfi 2004; Drexler 2010.

⁴ Keményfi 2004: 250–251. Az életmód, a tárgyi kultúra, a természeti környezet részletes bemutatása. Keményfi 2004: 265.

táj fogalma és típusai változhatnak attól függően, hogy a tudomány mely részén végezzük a kutatásokat.⁶ Ebből adódóan a néprajztudománynak szükséges bizonyos fogalmakat, amelyek a területiséghez kapcsolódnak – táj, régió, globalitás – újragondolni.⁷ A fogalom változása tehát a táj kutatások, esetleg táj tanítások során szintén változhat. Az oktatásirányítási eszközök, másnéven tantervek lehetőséget adnak arra, hogy áttekinthessük, milyen változások mentek végbe a tájjal kapcsolatban, azaz a táj meghatározta-e a tanítást, ha igen, akkor milyen mértékben és hogyan.

Munkámban tehát a néprajztudomány és a földrajztudomány közötti együttműködésnek egyik alappilléret a tájat és annak használatát kívánom bemutatni az oktatásban, konkrétan a népiskolai tantervekben, melyek segítségével áttekintem, hogy milyen változások mentek végbe a tájjal kapcsolatban, meghatározta-e a tanítást, ha igen, akkor milyen mértékben és hogyan. Milyen kapcsolatot teremtett a tanulók és tanító között, milyen tantárgyi koncentráció valósult meg a témához kötődően? A téma nagysága miatt az időkeretem ebben a tanulmányban az 1905-ben megjelenő tantervtől az 1932-es népiskolai *Tanterv és Utasításig* irányul.

A tanulmányban ismertetni kívánt tantervi elemzés része a doktori képzés alatt végzett kutatásomnak, melyben a tájnak a hon- és népismeretben való megjelenését, használatát vizsgálom.

Módszertan

A fent jelzett kérdések megválaszolása érdekében a tartalomelemzés módszerét alkalmaztam. Magyarországon az 1980-as évek végén először megjelenő módszer lényege, hogy a szöveg olvasása során annak mögöttes tartalmából vonunk le először láthatatlan következtetéseket.⁸ Ezáltal lehetőség adódik arra, hogy a tanterveket összehasonlítsuk bizonyos elemeik által.

A tartalomelemzés típusai közül kutatásomhoz a Janis féle szemantikus tartalomelemzést, a megnevezésanalízist⁹ választottam.

⁵ Keményfi Róbert, Borsos Balázs, Nemes Nagy József, Paládi-Kovács Attila, Andrásfalvy Bertalan, Kósa László, Barabás Jenő.

⁶ Keményfi 2004: 34.

⁷ Keményfi 2004: 277.

⁸ A tartalomelemzés módszeréről lásd bővebben: Kérdő 2008; Krippendorf 1995; Berelson 1952; Antal 1976.

⁹ Janis 1965; Móré 2010: 54. Azt vizsgálja, hogy hányszor említenek egy szövegben bizonyos dolgokat. A jelen tanulmányban a tantervek szövegállományában a tájhoz kapcsolódó szavak előfordulásának gyakoriságát figyeltem.

Az adatbázist a fent már időkorláttal behatárolt tantervek szövegei révén alakítottam ki. A mintavételi egységnek a szintaktikai egységet,¹⁰ vagyis a nyelvi kifejezést, pontosabban a szót jelöltem ki, hiszen ennek jól definiálható határai vannak, emellett ezen egységek függetlenek egymástól.¹¹

MINTA, MINTAVÉTEL

A mintavételi eljárás keretét az 1900-as évek elején megjelenő népiskolai tantervek jelentették. Ennek kialakításához szükséges volt egy adatbázis létrehozása, melyet az időkeret szűkítése végett az 1905, 1925, 1932-ben megjelenő tantervekre behatároltam. Ezekben a népiskolai tantervekben megjelenő táj fogalomhoz kapcsolódó szavakból – környezet, környezet, tájék, terület, vidék, tér, tájegység, térség – alakítottam ki végül a mintákat.¹² A mintavétel lehetséges és számontartott módjai közül munkámban a Krippendorf-i mintavétel típusát, vagyis a szisztematikus mintavételt alkalmaztam. A szisztematikus mintavétel azt jelenti, hogy egy lista vagy szöveg minden k-ik egységét beválasztjuk a mintába, miután meghatároztuk a sorozat kiindulópontját.¹³

ALKALMAZOTT MÓDSZER

A vizsgálatomban a MAXQDA programot is használtam. Ez a szövegelemző szoftver a tantervek tájjal kapcsolatos szóhasználatának a felmérésében volt segítségemre. Magát a programot a kódolás folyamatában használtam. Kódoláson olyan szavakat értek, amelyek hasonló jelentéssel bírnak, mint a táj. A program segítséget nyújtott abban, hogy egy jól kezelhető és átlátható felületen a szkennelt dokumentumot elemezni tudjam. Előre kijelölt adatbázis szavait kerestem a szövegben. A kódolás során tehát a szöveg bizonyos részeihez, jelen esetben szavaihoz kódokat és kategóriákat rendeltem. Ezek a kódok azokból a szavakból álltak össze, melyek megtalálhatóak a tantervekben. A kódokat végül ka-

¹⁰ „A szavak a legkisebb egységei a dokumentumoknak és a legbiztosabb adatrögzítési egységei is.” Kérdő 2008: 24.

¹¹ A módszerrel kapcsolatban lásd bővebben Kérdő 2008: 23.

¹² A mintavétel kiválasztásában figyelembe vettem, hogy olyan módszert jelöljek ki, amely illeszkedik a vizsgálat céljához, illetve amely révén a minta felvétele nem lesz részrehajló. Ennek érdekében a nem véletlen alapú, vagyis a koncentrált mintavételt használtam a munkámban. Az eljárás lényege, hogy a sok elem közül van néhány, melynek nagyobb a hatása a kutatás során vizsgált jelenségre.

¹³ Móré 2010: 56.

tegóriákba soroltam, amely során láthatóvá vált, hogy a tantervek és a tantárgyak is hogyan teremtenek kapcsolatot témákkal és az emberrel.

1905. évi népiskolai tanterv

TÖRTÉNELMI HÁTTERE

Az Eötvös-féle népiskolai törvény¹⁴ tankötelezettsége és újító törekvése kevésnek bizonyult a századforduló során tapasztalható változások orvoslására. A dualizmuskori oktatás fejlődése meglehetősen eltért az Eötvös József által kitűzött úttól. A dualizmuskori Magyarország vallás-, és közoktatásügyi minisztere, Berzeviczy Albert 1904-ben megkísérelt egy újítást a népiskolai törvényekkel kapcsolatban,¹⁵ de ekkor még a törvény nem emelkedett jogerőre, de mégis egy új irányt mutatott a polgári értékek magyarosító törekvéseinek és a nemzeti szempont erősödésének.¹⁶

Tisza István kormányában miniszterként dolgozó Berzeviczy végül utolsó miniszteri tevékenységéeként bevezette 1905. június 16-án az új népiskolai tantervet.¹⁷ Berzeviczy fontosnak tartotta, hogy a felsőoktatásban bevezetett reformok mellett a közép és alapfokú oktatáson belül a polgári iskolák reformja és a népoktatás fejlesztése is megtörténjen.¹⁸

NÉPISKOLAI TANTERV JELLEMZŐI

Az 1905-ös népiskolai tantervben meghatározták a népiskola feladatát:

„A népiskolára, mint a nemzet millióinak egyedüli és a nemzet minden tagjának első iskolájára, az a feladat hármlik, hogy növendékeit valláserkölcsi alapon nevelje, az élet gyakorlati munkájára előkészítse és nemzeti műveltséget adjon nekik. Lássá el tehát őket a legszükségesebb elemi ismeretekkel, ügyességekkel, készségekkel, fej-

¹⁴ Lásd Tanterv 1868. http://misc.bibl.u-szeged.hu/22791/1/02468_001-304.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 10. 31.)

¹⁵ Nagy 1994: 38–39.

¹⁶ Gécziné Laskai 2013: 53.

¹⁷ Gali 2017: 139.

¹⁸ A népoktatással kapcsolatban fontosnak ítélte a tankötelezettség végrehajtását, a tanfelügyeleték intenzitásának növelését, illetve a tanítók fegyelmére vonatkozó előírások szabályozását. Felkai 1998: 33–34. A népoktatás fontosságát bizonyítja, hogy a nép szocializáló kerete az elemi népiskola volt, hiszen a korszakban a magyar társadalom jelentős részének ez az iskolatípus jelentette a szervezett keretek között zajló oktatást. Farkas 2008: 10.

lessze értelmüket, irányozza akaratukat, szoktassa őket munkásságra és nemesítse erkölcsüket és izlésüket.”¹⁹ „A magyar népiskola feladata [...] az ifjúságnak alapvető egyéni nevelése a gyakorlati élet és a nemzeti kultúra és erkölcsi közössége számára.”²⁰

Időszerűnek tűnt egy új tanterv létrehozása, mely az 1869, 1877-es tantervek korrekciója, mert az 1868-as oktatási törvény a társadalmi és természettudományos ismeretekre helyezte a hangsúlyt és a századfordulóra a tanterv által követelt tudás már nem bizonyult elegendőnek.²¹

Az 1905-ös tanterv számos új, előremutató elemet alkalmazott:²² elkülönítették a tantervet a „módszeres utasítástól”²³, minden tantárgynál már megjelölték az elérendő célt, a tantárgyak esetében a tanítás anyagát általánosságban határozta meg, valamint módszeres utasításokat is tartalmazott. Új tantárgy bevezetésére is sor került: a kézimunka, melyben külön volt a leány-, és fiúiskolák számára terv, illetve új alapra helyezték a rajz és énektanítást is.²⁴ A tantervet a munkáltatás, cselekedtetés és az aktivizálás jellemezte, vagyis a tantervben megjelentek a kertészeti gyakorlatok, a kézimunka, kézügyesség, gazdasági és háztartási gyakorlatok.²⁵

A tantervet továbbra is a kerettantervi szerkezet jellemezte, amely egy részletezőbb tananyagot és utasítást, illetve tantárgy tanítási célt jelentett.²⁶ Az utasítás szorosan kapcsolódott a tantervhez, annak betartására ad magyarázatot és vezeti a pedagógust a tantervi célok elérésében. Nemcsak a konkrét tantárgyi tudást határozta meg, hanem az iskola szellemét, az elveket, a hazaszeretetre való nevelés fontosságát, vagyis a vezéreszméket.²⁷ Egyszersmind megrajzolta a magyar népiskola ideálját.²⁸

Az utasítást három részre bontják: a tanító eljárására és az iskola szellemére vonatkozik az első, a második a tanítás egyes ágainak a metodikáját, a harmadik pedig az osztatlan népiskola különleges viszonyáról szól.²⁹

¹⁹ Utasítás 1905: 1.

²⁰ Berzeviczy 1905: 11; Ballér 1996: 21.

²¹ Az újítás ellenére a népoktatás korlátokat állított a népiskolai tanterv eredményes megvalósításába. A tanfelügyeleti jelentések alapján az alapvető készségek lassú fejlődéséről tanúskodnak. Kelemen 1994: 394.

²² Rigó 2013. http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/wp-content/uploads/2013/04/04_01_02_Rigo.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 03. 31.)

²³ Tanterv 1905: 4.

²⁴ Berzeviczy 1905: 4.

²⁵ Magyar Közlöny 1905: 216.

²⁶ Gécziné Laskai 2013: 53.

²⁷ Magyar Közlöny 1905: 218.

²⁸ Berzeviczy 1905: 8.

²⁹ Utasítás 1905: 2. Az egy tanítóval működő hat osztályos iskola számos nehézséget jelentett. Különböző korú diákok tanultak egy teremben egyszerre, csupán napi két félórában részesült közvetlen oktatásban, a többi időben csendes foglalkozással töltötték napjukat. Ezek a csendes fog-

Az elemi népiskolai tantervben az alábbi tantárgyak találhatóak: Hit- és erkölcstan, Magyar nyelv – olvasás, írás, fogalmazás, nyelvtani magyarázatok –, Mennyiségtan – számtan, mértan –, Beszéd- és értelemgyakorlatok, Történeti tárgyak – földrajz, történet, polgári jogok és kötelességek –, Természettudományi tárgyak – természetrajz, természettan –, Művészeti tárgyak – rajzolás, éneklés –, Kézimunka, Gazdasági és háztartási ismeretek, Testgyakorlás. A tantárgyak anyagainak meghatározása osztályonként történik a tantervben.³⁰

A tanulmányok mellett megjelent a *séták és kirándulások* tantervbe illesztése is, mellyel a diákok gyakorlatiasságát kívánták erősíteni. Erre főleg a városi gyerekek esetében volt szükség, hiszen a helyi állat- és növényvilág tanulmányozása, valamint a gazdasági és kertészeti ismeretek gyakorlati kipróbálása nagyobb nehézséget jelentett, mint vidéken.

Voltaképp a séták és kirándulások lehetővé tették, hogy azt a területet, ahol élnek, amiről tanulnak a többi tantárgy esetében is – iskolaház, szülői ház, a község, a határ, a völgy, a patak, a folyó partja³¹ – még alaposabban szemügyre vegyék, alaposabban rögzüljenek. Ezáltal egy valóságos, igazi szemlélettel találkoztak a tanulók.³² Éppen ezért volt olyan jelentős, hogy a *Séták és Kirándulások* című módszertani könyv megjelent, mert ez egy nem nélkülözhető segédeszköznek számított.³³ Az utasítás részben konkrétan meghatározta a kirándulások és séták feladatait és célját:

„egyrészt a gyaloglás és szabadban játszással a testet edzeni és ügyesíteni, a természet szépségei iránt való érzéket felébresztve a szabad természetet megkedveltetni, másrészt földrajzi, természetrajzi és néprajzi ismereteket közvetlen szemlélet alapján szereztetni.”³⁴

lalkozások nem hasonlíthatók a tanári tanításhoz. Az osztatlan iskolák problémái, vagyis a túlszűfolttság, kevés óraszám, csendes foglalkozások az ország iskolái 70%-át érintették. Az 1905-ben kiadott tantervben meghatározzák, hogy az osztatlan iskolák problémáit igyekeznek orvosolni, ennek ellenére külön, speciális tantervet nem állítottak számukra össze. Az Utasítás rész végén azonban található egy segítségnyújtás az osztatlan iskoláknak. A tantárgyak tanítása során az osztályok összevonására tesznek javaslatot, illetve a tananyag főbb elemeire, amelyek ismertetésének meg kell történnie. Utasítás 1905: 310–324.

³⁰ Tanterv 1905: 18.

³¹ Tanterv és Utasítás 1905: 128.

³² Ezen kirándulásokat és sétákat a tanítónak gondosan elő kellett készíteni, az úticélt meg kellett tervezni és az irányított figyelemmel igazán tanulságossá tették. Vö. Tanterv és Utasítás 1905: 128.

³³ Gécziné Laskai 2013: 53; Bardócz 1909: 8.

³⁴ A séták és kirándulások feladatát lásd Bardócz 1909: 13–16.

1925. évi népiskolai tanterv

TÖRTÉNELMI HÁTTÉR

Az első világháborút lezáró békediktátum döntései miatt meglehetősen szűk gazdasági és politikai mozgástérrel rendelkezett a kormány, vagyis az ország belügyeiben nem lehetett lényeges reformokat végrehajtani. A trianoni döntés ereje végérvényesen meghatározta az oktatás irányvonalát, mely révén a nemzeti nevelés minden korábbinál erősebben jelentkezett az iskolákban.

Gróf Klebelsberg Kunó helyzete a miniszteri posztjában nehéznek bizonyult,³⁵ habár feladatának súlyával tisztában volt:

„Nekünk dolgozni kell és ne feledjük, hogy a magyar hazát ma elsősorban nem a kard, hanem a kultúra tarthatja meg és teheti ismét naggyá. Éppen ezért rajtunk és különösen rajtam óriási felelősség terhe nyugszik és én ennek teljes tudatában jöttem ide.”³⁶

Ebben a nehéz gazdasági, politikai és társadalmi helyzetben nem másra vállalkozhatott, mint az értékmentésre. Magyarország katasztrofális helyzetében, a háború utáni gazdasági helyreállítás idején nem lehetett az államháztartást megterhelő, nagyobb beruházásokat indítani, így a közoktatás helyreállításának tervezésével várni kellett. Ezáltal teret kaptak az 1922 és 1925 közötti években a kevés anyagi ráfordítású változások, úgymint a könyvtárak, múzeumok, levéltárak intézményrendszerének átalakításai, az egyetemek helyzetének stabilizálása.³⁷ Voltaképp költséghatékonyan elkezdte a magyar tudomány támogatását és formálását. 1923-ban elkészített tantervi tervezet³⁸ végül nem lett törvényi erőre emelve, így végül az új népiskolai tantervet 1925-ben, gróf Klebelsberg Kunó minisztersége alatt az elemi népiskolákban, mind a hat osztályban bevezették. A tantervben leírtak végrehajtására az 1905. évi utasítás szolgált alapul.³⁹ Az új tanterv a réginek volt egy továbbfejlesztett változata, hiszen az 1905-ben kijelölt irányokat⁴⁰ építette tovább.⁴¹

³⁵ Baksa 2009: 75.

³⁶ Klebelsberg 1922: 26.

³⁷ Ujváry 2014: 103.

³⁸ T. Kiss 1999: 8–9; Kosztyó 2014: 6.

³⁹ Az új tanterv mellé nem tudtak azzal együtt utasítást is kiadni, mert a gyakorlati tapasztalatok azt nem tették lehetővé. Karafiáth 1932: 3.

⁴⁰ A kijelölt irányok között szerepelt a népiskola gyakorlati jellegére és hasznosságára való törekvés, a tananyagokban teret nyerjenek a termelési ismeretek, a mezőgazdasági és ipari irányú előképzés, a kézimunka tanítása. Összességében a változások modernebb, új és korszerű tartalmi elemeket és módszertani segítséget jelentettek. Kelemen 1994: 393.

A TANTERV JELLEMZŐI

Az elemi népiskola célja, hogy

„a hazának vallásos, erkölcsös, értelmes és öntudatosan hazafias polgárokat nevelni, kik az általános műveltség alapelemeit bírják és képesek arra, hogy ismereteiket a gyakorlati életben értékesítsék.”⁴²

Az előbbi iskolákra jellemző volt három típus: teljesen osztott, részben osztott vagy osztatlanok. A három típus között a munkabeosztás volt a különbség. Más óraszámokban tanultak az osztott, a részben osztott vagy az osztatlan iskolákban tanulók, melyet a tanítók száma is befolyásolt, vagyis kéttanítós, háromtanítós, négytanítós. A tantervben megjelölik azt is, hogy a típusok közötti választást mindig a helyi viszonyok döntenek el. Tehát figyelembe kell venni a tanulók létszámát, a tanítók számát és a számukra kedvezőbb munkabeosztást kell választani.⁴³ Az 1925-ben kiadott tantervnek kerettantere ugyan volt, de részletes útmutatást nem készítettek hozzá, ezáltal az 1905-ben kiadott tantervi utasítást némi változtatással csatolták hozzá. Ez a tanterv is a korábbinak egy továbbfejlesztett változata volt.

Az elemi népiskolában 1925-ben az alábbi tantárgyakat tanították: Hit- és erkölcstan, Magyar nyelv – Beszéd- és értelemgyakorlatok, olvasás és olvasmánytárgyalás, Írás, Fogalmazás, Helyesírás és nyelvi magyarázatok, Számtan és mértan, Földrajz, Történelem – A magyar nemzet történelme, Polgári jogok és kötelességek, Természeti és gazdasági ismeretek – Természettan és vegytan, Természetrajz, gazdaságtan és háztartástan, Egészségtan, Rajz, Ének, Kézimunka és Testgyakorlás.

Az általános óraterv által jól elkülöníthetők a különféle iskolatípusokban tanított tantárgyakra szánt óraszámok.⁴⁴

1932. évi népiskolai tanterv és utasítások

TÖRTÉNELMI HÁTTÉR

A Bethlen kormányt váltó Gömbös Gyula és kultuszminisztere, Hóman Bálint határozta meg az oktatáspolitikai irányát 1932-től. Gömbös Gyula új hatalmi koncepciójának az oktatás is szerves részét képezte, melyben az ideológiájának

⁴¹ Klebelsberg 1925: 4.

⁴² Tanterv 1925: 9.

⁴³ Tanterv 1925: 12.

⁴⁴ Tanterv 1925: 10–11.

egyik alappillére a nemzetnevelés fogalma volt.⁴⁵ Béldi, Gömbös elméleti ideológiájának megfogalmazója, a nemzetnevelés kifejezést Hóman Bálint oktatáspolitikai munkájának méltatása során így használta:

„Ő az első magyar kultuszminiszter, aki a nevelés, mégpedig – ahogy ez törvényeinek szövegében gyakran jelentkezik – a nemzetnevelés fontosságát nemcsak felismerte, hanem igyekszik is azt gyakorlatilag intézményesen megvalósítani.”⁴⁶

Az iskolai nemzetnevelés egyik fontosságát a pedagógusok feladatvégzésében látta, vagyis a közösségi nevelésben, melynek súlypontja az iskolai évek első éveire, tehát az elemire és a középiskola alsó négy osztályára tehető.⁴⁷ Tehát a Gömbös kormány oktatáspolitikájában a nevelés kapott nagy hangsúlyt, majd később az oktatás.⁴⁸

A TANTERV JELLEMZŐI

Az 1932-ben kiadott rendelet által megjelenő *Tanterv és Utasítások* a népiskola számára a korábbi 1925-ben Klebelsberg Kunó által létrehozott és rendeletbe lépő tantervre épült. Az 1933-ban kiadott népiskolai tantervet már Karafiáth Jenő minisztersége alatt adták ki. A tanterv újításának számított, hogy ehhez már utasítást is készítettek.

Az említett nemzetnevelés hangsúlyozása megjelenik a tantervhez kapcsolódó általános utasítások részben, amelyben az erkölcsi nevelés, az értelmi nevelés, az esztétikai nevelés, a nevelés gyakorlati jellege, az iskolai élet rendje címmel részletesen javasolnak nevelési módszereket. Az anyagi világ megismerése alcímben az alábbi meghatározást olvashatjuk:

„[...] mégis arra kell törekednünk, hogy a gyermeknek képe legyen hazája földjéről, földjének természeti viszonyairól.”⁴⁹

A szabadban való tanítás alcím alatt esik szó a kirándulások fontos szerepéről.⁵⁰

⁴⁵ Dévényi 2015: 179; A nemzetnevelés fogalmával Imre Sándor 1900-as évek elején már foglalkozott, újból divatos ideológiává Hóman kultuszminisztersége idején vált.

⁴⁶ Béldi 1935: 12.

⁴⁷ Béldi 1935: 14; Dévényi 2015: 185.

⁴⁸ Dévényi 2015: 184.

⁴⁹ *Tanterv és Utasítások* 1933: 101.

⁵⁰ „A kirándulásnak az eddiginél sokkal nagyobb mértékben kell érvényesülnie a népiskolai tanításban. [...] A tanulmányi kirándulásnak azonban meg kell ővnia oktató jellegét. [...] A gyermekek kedvet kapnak mindenféle gyűjtésre, ilyenkor tanulnak meg látni és megfigyelni, [...]” *Tanterv és Utasítások* 1933: 105–106.

Ebben a kiadványban is meghatározták, hogy mi a népiskola célja.

„A népiskola célja a hazának vallásos, erkölcsös, értelmes és öntudatos hazafias polgárokat nevelni, kik az általános műveltség alapelemeit bírják és képesek arra, hogy ismereteiket a gyakorlati életben értékesítsék.”⁵¹

A célhoz kapcsolódik az utasítás részben található meghatározás:

„[...] a népiskolában nyújtandó ismeretek, ahol csak lehet, ne tantárgyak szerint különíttessenek el, hanem együtt, egymással összeolvadva, egymást kiegészítve, egymásra vonatkoztatva dolgoztassanak fel úgy, mint a gyakorlati életben is összeolvadnak ismereteink.”⁵²

Az 1933-ban életbe lépő tanterv a népiskolák számára meghatározta a tantárgyakat, óratervet, valamint a tantárgyakhoz tartozó általános és részletes utasításokat. A tantárgyak között megtalálható a Hit- és erkölcstan, Magyar nyelv, Számolás és mérés, Földrajz, Történelem, Természeti és gazdasági ismeretek, Rajz, Ének, Kézimunka és Testnevelés. A tantervben található általános óratervben az iskola típusokra – osztott, részben osztott, osztatlan – ismét meghatározzák az óraszámokat. A tantervben található az iskola típusokat magyarázó leírás is.

Az osztott és az osztatlan iskolák óraszámjai egyszerűen és érthetően követhetők, ezzel szemben a nehézséget a részben osztott iskolákra kiszabott óraszámok jelenthetik. A részben osztott iskolákban három csoport figyelhető meg: az egyikben csak két osztály, a másikban három osztály, a harmadikban négy osztály összevonása során a tantárgyak óraszámja olvasható.⁵³ A tantervet kiegészíti a részletes utasítások fejezet, melyben bővebben kifejtik, hogy milyen ismereteket kell a tanulókkal megtanítani.

A táj és tanterv

A szülőföldismeret⁵⁴ a nemzeti földrajzunk és néprajzunk egyik fontos része, melynek célja az otthon, a haza megismertetése és megszerettetése, valamint a nemzeti öntudat felébresztése.

A tantárgyakra jellemző, hogy a helyi sajátosságokból indulnak ki és haladnak az országok felé, melynek oka a tanulás egyszerűsítésében, könnyen érthető-

⁵¹ Tanterv és Utasítások 1933: 7.

⁵² Tanterv és Utasítások 1933: 128.

⁵³ Tanterv és Utasítások 1933: 7–8.

⁵⁴ Elmondható, hogy főként szubjektív elemekből álló szülőföldet a tájra jellemző, objektív vonásokkal jellemezzék. Kiss 1941: 50–51.

ségében keresendő, hiszen a tanulók a saját környezeti sémájuk alapján tudják értelmezni az országos ismerveket. Így a honismeret által a tanár és diák már nemcsak egy „helyet” ismer, és vizsgál, hanem egy olyan tájat, amely az otthonukat is jelenti,⁵⁵ ezáltal a szülőföldismertetést egyfajta társas irányú nevelésként is definiálhatjuk.⁵⁶

A szülőföldnek megismertetésére több tantárgy utasításában találunk példát. A tanegységek egymásra hatása figyelhető meg a tantervi intézkedésben, amely így célravezető volt a nemzeti nevelésben, illetve az általános műveltséget jelentő értékek továbbadásában. Voltaképp a honismeret más tantárgyakkal való közreműködésével – földrajz, történelem, magyar nyelv – előre mozdítja a tudásátadás sikerességét.

A tantervekben a tájjal kapcsolatos hivatkozásokat, és a tájjal rokon értelmű szavak előfordulását kerestem. A kategóriákat a tantervekben felsorolt tantárgyakból alakítottam ki. Azokat a tanegységeket jelöltem ki, melyek leírásában megtalálható volt a táj és a hozzá kapcsolható egyéb fogalmak. A tantárgyak közül a tájjal kapcsolatos ismeretek, szavak alapján az alábbi kategóriákat konstruáltam: Beszéd- és értelemgyakorlatok, Földrajz, Történet és Természettudományos tárgyak.

BESZÉD ÉS ÉRTELEMGYAKORLATOK

A beszéd- és értelemgyakorlatok a magyar nyelv tantárgyhoz kapcsolódtak. A célja az ismeretszerzés, értelemfejlesztés és az erkölcsnemesítés volt.⁵⁷ A fontossága abban rejlik, hogy a gyermek megtanulta, hogyan nézze a dolgokat, így a figyelmét alakította és elsajátította az elemzés képességét. Mivel ez a tantárgy egymagában tartalmaz történeti, földrajzi és természettudományos ismereteket, így a tájjal kapcsolatos szavak is gyakran előfordulnak benne. Ezáltal a tanegység egyfajta kiindulópont a többi tantárgy esetében, hiszen olyan információkhoz jutnak, melyekről később részletesebben fognak tanulni, így egy előzetes tudásra tesznek szert.

A tanterv és utasításokban található leírás alapján az új tapasztalatok megértése az otthonból indult ki. A saját környezet, környék alapos ismerete támpontot jelentett a tanórán, mely a tájnyelvekben való jártasságot is magába foglalta. Ez a tudás is bizonyítható a tanulóknak, hogy a tájak között többféle eltérésről lehet beszélni.

⁵⁵ Bényei 2008: 14.

⁵⁶ Karl 1937: 64.

⁵⁷ Tanterv 1905: 29.

Összességében a tanterv és utasításban olvasható tantárggyal kapcsolatos leírásban a *környék*, *környezet*, *határ* és *otthon* szavak jelentek meg, mint a tájhoz köthető szavak.

FÖLDRAJZ

A Földrajz tantárgy tanításának a középpontjában a lakóhelynek, a haza földjének ismertetése áll. A földrajzi jelenségek megismerése segítette a tanulókat, hogy jobban megértsék a természeti mozzanatokot és az emberre gyakorolt hatásait. A földrajz tantárgy a harmadik osztályban tűnt fel, melynek előnye, hogy a tanulók a többi tantárgy során, úgymint magyar nyelv, beszéd- és értelemgyakorlatok, már több olyan hasznos információról hallottak, amely a földrajz tantárgy tanulását elősegítette. Az előzetes tudásuk tehát a saját élettapasztalatuk mellett, a más tantárgyakban fellelhető ismeretek révén is sokoldalú.

A földrajz tantárgy célja, hogy a tanuló a hazája földjén tájékozódni tudjon, illetve képes legyen értelmezni a körülötte lévő földrajzi jelenségeket. Fontos, hogy azt a helyet, környéket, ahol él alaposan megismerje, feltérképezze és értelmezze. Alapvetően az otthontól halad az országos, majd az európai és világi ismeretek felé, melyben a táj központi szerepet játszik.

A séták és kirándulások gyakorlati lehetőséget biztosítottak a földrajzi ismeretek számára, melyre a tanulók tárgyi tudásának megalapozottsága érdekében szükség volt. A térképek használata megadta a lehetőséget, hogy azokat a tájakat, melyek nem a közvetlen környezetükben vannak, megismerjék és el tudják helyezni az országos viszonylatban. A földrajz tantárgy utasításában gyakran feltűnik a vidék kifejezés a tájegységek nevei mellett, illetve a táj szinonimájaként.⁵⁸ A vidék központi szerepe figyelhető meg a tantárgyban, hiszen a legtöbb témakör esetében ezekből kiindulva foglalják össze az ismereteket, például a hazai, éghajlati viszonyoknak a gazdasági élettel kapcsolatos ismertetésére a hazánkat vidékenként való prezentálása során került sor.⁵⁹ A tantervi utasításokban a táj, a tájegység szó is számos esetben feltűnik.

TÖRTÉNELEM

A történelem tantárgy céljai között szerepel, hogy a gyermekekben felébreszse a hazaszeretet érzését, a polgári erények ápolásának igényét. A történelmi

⁵⁸ A vidék szó jelen esetben a tájnak a szinonimájaként jelent meg a tantervben.

⁵⁹ Lásd. Tanterv és Utasítás 1905: 136.

események taglalása során ismerték fel, hogy az a nemzeti élet, amelyben élnek, milyen áldozatok árán született és ezáltal rájuk is milyen szerep hárul.

A történelem tantárgy számos témaköre megjelent több másik tantárgy esetében is, így a diákok már egyfajta előzetes tudással rendelkeztek a tanórákon. A táj által a történet tantárgyban is megjelennek földrajzi ismeretek a történelmi események térképen való ábrázolása révén, valamint az adott táj sajátosságainak az ismerete, melyekről beszéd- és értelemgyakorlatok, olvasás, természettudományos órák keretében beszéltek. A történet tantárgy főleg a magyar történelmi eseményeket jelölte ki a tanulók számára, melyek számos irodalmi alkotásban is megjelentek, aminek a hasznát történet órán is belátták, sőt ajánlják is, hogy bizonyos korszakokat a rá jellemző költemény olvastatásával zárjanak le.⁶⁰

A tájnak nemcsak a földrajzi értelmezése került elő a történelem órákon, hanem annak a polgárjogi-közigazgatási oldala is. A járások, a vármegyék, a községek elhelyezkedése, a kapcsolódásuk és az egymástól való függés megértése, épp úgy a táj sajátosságához tartozott.

A séták és kirándulások által a környéken található összes olyan emlékhelyet megismerték, melyek megtalálhatóak az adott községen. A táj megismerésére a történelem órák keretében is sor került, bár elenyésző számú, tájhoz kötődő szó fordul elő a tananyagtartalmakban. Sokkal inkább a célok mögöttes tartalmából lehet arra következtetni, hogy a táj mégis fontos szerepet játszott a tanulmányok során.

TERMÉSZETTUDOMÁNYOK

A tantárgy főként gyakorlati, az ember és a természet között fennálló kapcsolatot térképezte fel. Megtanították, hogy az embernek alkalmazkodnia kell a környezetéhez, ehhez szükséges volt, hogy a gyermek megkapja azt a kellő tudást, mely a gördülékeny együttműködéshez szükséges. A kategória tehát egy erős erkölcsi, esztétikai és vallásos hatással bír. A többi kategóriával – beszéd- és értelemgyakorlat, földrajz, történelem – hasonló, vagyis a gyermek környezetéből, a tájból építkezik.

A tanórák során a tanulók a saját környezetüknek a sajátosságaiból indultak ki. Mivel a kiindulási pont mindig az otthonból eredt, így a természettudományos tantárgyakban, a tanterv és utasítások általi leírásokban a környék, környezet, vidék szavak jelennek meg gyakran, mint a tájhoz köthető fogalmak.

A környéken található természeti sajátosságok alapos megismerése után haladtak a táj tágabb keretei között, vagyis a hazai, országos, és európai környezet

⁶⁰ Tanterv és Utasítás 1905: 149.

felé. A tanítónak tehát az adott vidéken jellemző mezőgazdasági, állattenyésztési, kertészeti, ipari és kereskedelmi viszonyok ismeretével rendelkeznie kellett, hogy kellő pontossággal tudja átadni azokat a tanulóknak. A környezeti viszonyok egymásra való hatását, ahogy a többi tantárgy esetében is, itt is fontos megemlíteni, hiszen a természeti körülményekben, a tájban egyszerre jelenlévő „közösség” – házban, mezőn, erdőben, vízben élő élőlények – és növények együtt élnek, kihatva egymásra.⁶¹

Az előbb bemutatott tantárgyak esetében a tájjal kapcsolatos szavakat az alábbi táblázatban gyűjtöttem össze (1. táblázat):

Beszéd- és értelemgyakorlat	Földrajz	Történelem	Természettudományok
környék, környezet, határ, otthon	vidék, táj, tájegység, terület, környék, határ,	környék, terület	környék, környezet, vidék

1. táblázat: *A tájhoz kapcsolódó szavak a tantárgyakban.*

Összegezve a Beszéd- és értelemgyakorlat, Földrajz, Történelem, Természettudományos tantárgyak esetében a táj és a hozzá kapcsolható szavak folyamatosan jelen voltak, és a tananyagra is hatással bírtak. A táblázatban a korábban bemutatott kategóriákban nagyobb számban előforduló szavakat gyűjtöttem össze. Ez az annotáció bizonyítja, hogy a vidéknek, a környéknek, a környezetnek, a tájnak a megjelenése kapcsolatot teremt a tantárgyak között (1. táblázat).

A tájnak a feltérképezése, és a tájra utaló szavak előfordulása több tanegység különféle ismereteihez kapcsolódott, mely a népiskolai osztályokban több éven át, átfogóan formálódott és alapos tanulási lehetőséget biztosított.

A tantervek időszerűsége

A múlt század eleji népiskolai tantervek elemzése időszerű elemzési forrás, mert sok esetben kapcsolódási pontot jelentenek a mai Nemzeti Alaptantervben kijelölt útmutatással. A 2020-ban kiadott és bevezetésre kerülő NAT az alábbi célt jelöli ki:

⁶¹ Lásd Tanterv és Utasítás 1905: 164.

„[...] meghatározza az alpműveltség kötelezően közvetítendő tartalmait, [...] kiegészíti a gyermekek, tanulók családban megvalósuló nevelését, erősíti ezzel a hazához és a nemzet történelméhez való kötődést, a generációk közötti kapcsolatot, a közös kulturális gyökereket, az anyanyelv használatát. [...] megalapozza a nemzeti identitást.”⁶²

A népiskolai tanterveknek is egyik fontos célja volt, hogy a tanulók kötődjenek a hazához, valamint az általános műveltség alapelemeit elsajátítsák. A népiskolai tanterveket éppen ezért emelem ki, mert aktuális álláspontokkal rendelkeznek. A NAT és a népiskolai tantervek között számos hasonlóság fedezhető fel, melyek közül először a tantárgyi koncentrációt emelem ki. Az 1900-as évek eleji tantervek részletezésében kitértem arra, hogy a tantárgyak a táj által összeköttetésben vannak. Ez a kapcsolódás a 2020-ban kiadott tantervben is ugyanúgy jelen van. A hon- és népismeret tanegység esetében tantárgyi koncentráció figyelhető meg a magyar nyelv és irodalom, a földrajz, a történelem, a természetismeret tantárgyakkal.

A másik kapcsolódási pont a szülőföldnek, az otthonnak a megismertetése és megszerettetése. A 2020-ban kiadott NAT-ban a hon- és népismeret tantárgy céljai között szerepel a stabil értékrend, a nemzeti értékek elsajátítása, a szülőföldhöz való kötődés. Ezek az irányok megegyeznek az 1900-as évek eleji tantervi célokkal. A hon- és népismeret megteremti a kapcsolatot a diák és táj között. Ma is igaz, hogy széles társadalmi réteget kell tanítani, így a táj és annak ismeretéből származó tudás mindenki számára támpontot jelent a további ismeretek elsajátításában.

A tanórai keretek lehetőséget biztosítanak arra, hogy akár séták révén a szülőföldet gyakorlatban is megismerjék a diákok. A séták és kirándulások a népiskolai tantervekben is ugyanazzal a szándékkal lettek bevezetve, a hazának, a tájnak, a szülőföldnek az alaposabb megismerésére. Úgy vélem, hogy ezen sétákra, a közvetlen környezet irányított és tapasztalati felfedezésére napjainkban is szükség lenne, még akkor is, ha a digitális eszközöknek, az internetnek köszönhetően néhány vagy több ezer kilométerre található múzeumban, egyéb épületben tehetnek virtuális sétát.

Jóllehet az 1900-as években megélt közösségi, kulturális tevékenységek ma már tanulandó momentumok a hon-és népismeret tantárgyban, de mint örökségünk pont ezért vannak segítségünkre a nemzeti, közösségi, családi, egyéni azonosítástudat és hazaszeretet kialakításában.⁶³

⁶² Nemzeti Alaptanterv 2020: 293. file:///Users/Eszter/Downloads/MK_20_017-1.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 10. 31.)

⁶³ Nemzeti Alaptanterv 2020: 357. file:///Users/Eszter/Downloads/MK_20_017-1.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 10. 31.)

A táj, mint kapcsolatteremtés tanító és tanuló között

„semmi sem alakíthatja át annyira az ember lelkét, mint a szülőföldjének ismerete és szeretete.”⁶⁴

A táj megismertetése a tanulókkal a népiskolai tantervekben is kulcsfontosságú szerepet játszott. A tanórák során a megismert szülőföldnek jelenségeit, szépségeit a tanulók és a tanítók is egyaránt felfedezték.⁶⁵ Kiss István említette a *nevelő táj* fogalmát,⁶⁶ mely igazán találó, hiszen a nevelés a népiskolai tantervek céljai között mindig helyet kapott. Az oly sokszor felbukkanó nevelés a népiskolai tantervekben, mint elérendő cél jelenik meg, úgymint értelmi, érzelmi, esztétikai nevelés. Mindemellett ez a lényegretörő megfogalmazás kétirányú nevelő folyamatot is jelöl, mely a táj, a szülőföld alapos megismerésére is utal ugyanúgy a pedagógus, mint a tanuló esetében.

A tanítók „nevelése” a honismeret oktatása esetében szakirányú továbbképzésekkel is megtörtént.⁶⁷ A képzés feltételeként táj- és népkutató munka végzésére kötelezték a pedagógusokat, melyeket az intézményükben, egyes tantárgyakon belül, esetleg önképzőkörök vagy cserkészlet által valósíthattak meg.⁶⁸ A tanítók képzésének lényeges részévé vált, hogy a növendékek a néphagyományokkal, a szülőfölddel kapcsolatosan kellő szakértelemre tegyenek szert.⁶⁹ Erre azért volt szükség, mert a tantárgyakban nagy számban megjelent a néphagyomány, a népi szemlélet,⁷⁰ így a pedagógusok felkészítése a néphagyomány ilyen mértékű közvetítésére elengedhetetlen volt, hiszen ezáltal még hitelesebbé válik a nemzeti nevelés, a magyarságtudat erősítése, illetve az általános műveltséget jelentő értékek továbbadása. A tananyag átadása mellett ezeket erősítették még a településükön végzett saját kutatásaik és tapasztalataik révén is, hiszen így a község életének,

⁶⁴ Zsóry 1926: 10.

⁶⁵ Fodor 1934: 713.

⁶⁶ Kiss 1941: 52.

⁶⁷ 1939 nyarán Györfly István vezette a Táj- és népkutató tábort, ahol felmerült a középiskolások részére a táj- és népkutatás megszervezésének gondolata. Ebben az évben el is indították a képzést, melyen pesti, szombathelyi és debreceni gimnáziumok tanárai vettek részt. Ezen képzések sikerességének köszönhetően rendszeressé váltak a néprajzi felkészítések a középiskolai tanároknak. Virágné Juhász Nyitó 2012: 11–12; Végh 1942: 10.

⁶⁸ Végh 1942: 10. A cserkészmozgalomnak nagy szerepe volt a népi kultúra jelenségeinek összegyűjtésében. Karácsony Sándor kezdeményezésére elindult a regőscserkészlet, amely hosszú évtizedekig végzett gyűjtő tevékenységet. Virágné Juhász Nyitó 2012: 11.

⁶⁹ „Ma már elengedhetetlen pedagógiai követelmény, hogy a tanítónak ismernie kell tanítványainak környezetét, tudnia kell azokról a körülményekről, amelyek a növendéket akár jó, akár rossz irányba befolyásolják. A tanítónak ismernie kell a szülői háznak, továbbá annak a szűkebb emberközösségnek vallási szellemét, szociális légkörét, anyagi körülményeit, amelyekben a gyermek él.” Bálint 1937: 108.

⁷⁰ Györfly 1939: 65.

történetének megismerése által a néphagyományaink helyspecifikusan jutottak el a tanulókhöz.⁷¹

A táj a kulturális és társadalmi eszmék hordozója és kifejezője is, ami azt is jelenti, hogy a táj tartalma és fontossága nem állandó, tehát az idők során folyamatosan változik.⁷² Ez a változás ösztönző erővel bír a folyamatos tanulásra, melynek jelentőségére már Klebelsberg Kunó is felhívta a figyelmet az 1920-as években. Meghatározónak tartotta, hogy az iskolákban is megtörténjen a figyelem felkeltése, hiszen a táj az ember számára az élet terét, a környezetét jelentette, következésképp egyfajta szimbiózisban él a természettel.⁷³ Mindazonáltal meghatározta, hogy a művelődés igényének felkeltése az iskolán kívül is történjen meg, hangversenyek, kiállítások, előadások, rádióműsorok révén.⁷⁴ Kétségtelen, hogy ebben is a tanítókra nagy hangsúly helyeződött, hiszen a művelődés és annak megszervezése sok esetben a helyi értelmiségiekre hárult. Ennek előnye, hogy a tanítók ismerve a tanulókat specifikusan tudtak nyitni az iskolában és az iskolán kívüli egyéb programok felé.⁷⁵

A diák és tanár közötti kölcsönös bizalom és megértés a saját környezetük felfedezésével is erősödött. Ugyanakkor a tájnak, a szülőföldnek az ismerete megkövetelte – a diákoktól és tanároktól egyaránt – a kellő tiszteletet és odafigyelését.

A tájnak a megismerése ugyanakkor az életre való felkészülést is jelentette.

„A népiskola akkor gyakorlati, ha először azokat a természeti és életviszonyokat ismerteti meg a tanulóval, melyekkel meg kell majd küzdenie.”⁷⁶

Az 1905-ben megjelenő tantervben a földrajz tantárgy céljainak megfogalmazásában az alábbi meghatározás olvasható:

„[...] van [...] e gyakorlati célja mellett eszményi feladata is. A lakóhelynek, a hazai földnek – melyből tanításunk kiindul s hová mindig vissza-visszatér – alapos ismerete a hazaszeretet érzelmét ápolja és erősíti.”⁷⁷

Az 1925-ben kiadott tantervben továbbra is célként jelenik meg a „*hazájja földjéről, földjének természetes viszonyairól*”⁷⁸ való tanulás. Tehát a hazának, a szülő-

⁷¹ Vö. Végh 1942: 10–15.

⁷² Drexler 2006: 37.

⁷³ Kapitány–Kapitány 2015: 12.

⁷⁴ Klebelsberg 1936: 8.

⁷⁵ A beszámolók alkalmat adnak arra, hogy tanárok megismerjék a tanulók érdeklődési körét, megfigyelőképességüket és ítélőképességüket is. Vö. Tanterv és Utasítások 1932: 146.

⁷⁶ Berzeviczy 1905: 11.

⁷⁷ Tanterv és Utasítás 1905: 127.

⁷⁸ Tanterv 1925: 108.

földnek, vagyis az otthonnak a megszerettetése és megismertetése a legtöbb tantárgy céljának meghatározásában helyet kapott az 1925-ben kiadott tantervben.

Összegzés

Jelen munkámban a táj 1900-as évek elején kiadott oktatási dokumentumokban való megjelenését, illetve a kapcsolatteremtő szerepét ismertettem. Fontosnak tartottam ezen alapvető szabályozó dokumentumok elemzése előtt azok történelmi háttérének vázolását is, hiszen a kor oktatáspolitikai helyzete jelentősen befolyásolta a tanterv nevelési, oktatási célját is. A táj, annak szinonimái és értelmezései a népiskolai tantervek áttekintése során rendszeresen fellelhetőek voltak. A tartalomelemzés módszerével kiemelésre kerültek azok a szavak – környék, vidék, terület, környezet, határ –, melyek a tájat jelentik a tantervekben. Ide sorolnám a haza, szülőföld, az otthon meghatározásokat is, melyek több esetben megtalálhatóak voltak.

A földrajztudomány és a néprajztudomány határterületei közül a tájnak a szerepére helyeztem a hangsúlyt. A sokszínűen ábrázolt és ismert tájnak az oktatásban is igen komplex használati módja van. A honismeret, vagy szülőföldismeret felöleli azokat a jelenségeket, amelyek a gyermek környezetében, a szülőföldjében megjelennek, így foglalja magába a néprajzi, népművészeti, történelmi és földrajzi mozzanatokat is.⁷⁹

A honismeretnek fontossága nemcsak kizárólag a térbeliség ismeretét jelenti, hanem lelki vonatkozásokat is. Horváth Károly hangsúlyozta, hogy

„a honismeret tehát nem tantárgy, hanem módszer, amelynek segítségével a tanítást szilárd alapokra építhetjük.”⁸⁰

Ezt bizonyítani is látjuk a népiskolai tanterveket olvasva, hiszen a szülőfölddel kapcsolatos tudnivalók egységesen több tantárgyba is beékelődve – beszéd- és értelemgyakorlatok, földrajz, történelem, természettudományok – feltűntek, ezáltal egy komplex, egymásra épülő metódust létrehozva.

A tantervek vizsgálata során bebizonyosodott, hogy ezen oktatási dokumentumok néprajzi tartalmai⁸¹ mellett, a táj is egyfajta korrelációt teremt a néprajztudománnyal, illetve az oktató-nevelő munkában a pedagógus és tanítvány között is. Az alapvető szabályozó dokumentumok áttekintése során világossá vált szá-

⁷⁹ Fodor 1934: 713.

⁸⁰ Horváth 1915: 256.

⁸¹ A tantervekben megtalálható néprajzi elemekről az ismertetést lásd Gécziné Laskai Judit, Baksa Brigitta doktori disszertációját.

momra, hogy a táj megismerése, a szülőföld szeretete napjainkban is a fejlesztendő kompetenciák közé tartozik.

A népiskolai tantervek időtálló tudástartalmakat közvetítettek. A táj megismeréséről, a szülőföldről, hazaszeretetről szóló tantervi tartalmak napjainkban is aktuálisak, helytállóak. Az alapos megismerésük a mai generációnak is hasznára volna, hiszen fontosságukat mi sem bizonyítja jobban, mint hogy ekkora időtávlatban is megmaradtak a célok. A közösségi tradíciók megismertetése identitásformáló erővel bír, mely összekapcsolja a múltat a jelennel. A tantervek tehát időtlenek, a célokat és az alapelveket tekintve.

Irodalom

- ANTAL László
1976 *A tartalomelemzés alapjai*. Budapest: Magvető Könyvkiadó
- BAKSA Brigitta
2009 *A néprajzi ismeretek oktatásának múltja és jelene*. Doktori disszertáció. Budapest: ELTE BTK
- BALLÉR Endre
1996 *Tantervelméletek Magyarországon a XIX-XX. században*. A tantervelmélet forrásai. 17. Budapest: Országos Közoktatási Intézet
- BALOGH Balázs – BORSOS Balázs
2006 *A magyar néprajztudomány jelene (intézmények – kutatási irányok – tudományközi kapcsolatok)*. *Magyar Tudomány*. 7. 806. <http://www.matud.iif.hu/06jul/06.html> (A letöltés dátuma: 2020. 02. 11.)
- BARDÓCZ Pál
1909 *Séták és kirándulások*. Budapest székesfőváros elemi iskolái részére. Budapest: Székesfőváros Tanácsa
- BÁLINT Sándor
1937 *Tanítóképzésünk reformja és a néprajz*. *Ethnographia*. 48. 107–114.
- BERELSON, Bernard
1952 *Content Analysis in Communication Research*. Glencoe: The Free Press
- BERZEVICZY Albert
1905 *Körrendelet. Tanterv és utasítás az elemi népiskola számára*. Kiadta a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter 1905. évi június hó 16-án 2202. eln. számú rendeletével. Budapest: Magyar Királyi Tudományegyetemi Nyomda
- BÉLDI Béla
1935 *Nemzetirányítás*. *Nemzeti Figyelő*. Budapest (eredeti megjelenés: 1935. augusztus 11., 18., 25., szeptember 1.)
- BÉNYEI Miklós
2008 *Helyismeret, helytörténet*. Felsőoktatási jegyzet. Debrecen – Eger

DÉVÉNYI Anna

- 2015 *Nemzetnevelés: pedagógia vagy propaganda? A fogalom értelmezésének lehetőségei a kultúrpolitikus Hóman Bálint, a pártpolitikus Gömbös Gyula, a neveléstudós Imre Sándor, és a filozófus Johann Gottlieb Fichte példáján.* Doktori disszertáció. Pécs: BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola

DREXLER Dóra

- 2010 *Táj és tájértelmezés. A táj jelentésváltozásának összehasonlító kultúrtörténelmi vizsgálata Anglia, Franciaország, Németország és Magyarország példáján.* Budapest: Akadémia Kiadó
- 2006 *A tájképről – másképp. Javaslatok az integrált tájpolitika megvalósításához. Falu, város, régió.* 3. 37–41.

FARKAS Mária

- 2008 *Történelemtanítás a népiskolákban a dualizmus kori Magyarországon. Szemléletformálás és értékközvetítés tantervek, olvasó- és történelemkönyvek tükrében.* Budapest: Trezor Kiadó

FELKAI László

- 1998 Berzeviczy Albert, a művelődéspolitikus. *Magyar Pedagógia.* 98. 1. 27–40.

FODOR Ferenc

- 1934 Szülőföld- és honismeret. In Kemény Ferenc (szerk.): *Magyar Pedagógiai Lexikon.* 713–714. Budapest: Révai Irodalmi Intézet Nyomdája

GALI Máté

- 2017 *Berzeviczy Albert élete és munkássága 1853-1936.* Doktori disszertáció. Eger: Eszterházy Károly Egyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola

GÉCZINÉ LASKAI Judit

- 2013 *Hagyományismereti tankönyvek.* Doktori disszertáció. Budapest: ELTE

GYÖRFFY István

- 1939 *A néphagyomány és a nemzeti művelődés.* VIII. Budapest: Egyetemi Néprajzi Intézet

HORVÁTH Károly

- 1915 Brinkmann Albrecht: Heimatkunde und Erdkunde auf werktätiger Grundlage. *Irodalom. Földrajzi Közlemények.* XLIII. I. 255–256.

JANIS, Irving, L.

- 1965 *Language of Politics.* Cambridge: MIT Press

KAPITÁNY Ágnes – KAPITÁNY Gábor

- 2015 *Az ember és a táj szemiotikája. Tájszemiotika.* 32. 11–32.

KARAFIÁTH Jenő

- 1932 A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 2495. 1932.éln. sz. alatt kelt rendelete a Népiskolai Tanterv részletes Utasításának életbeléptetése tárgyában. *Tanterv és Utasítások.* Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda

KARL János

- 1937 *A földrajz tanítása.* Pedagógiai Szakkönyvek. 4. Budapest: Országos Középiskolai Tanáregyesület

KISS István

- 1941 *A szülőföldismeret és falukutatás szerepe a népművelésben. Nevelésügyi Szemle.* 5. 3–4. 50–55.

- KELEMEN Elemér
1994 Tantervpolitika, tantervkészítés a 19–20. században. *Educatio*. 3. 389–404.
- KEMÉNYFI Róbert
2004 *Földrajzi szemlélet a néprajztudományban. Etnikai és felekezeti terek, kontaktzónák elemzési lehetőségei*. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó
- KÉRDŐ Andrea
2008 *A tartalomelemzés elmélete és gyakorlati alkalmazása*. Budapest: Budapesti Gazdasági Főiskola
- KLEBELSBERG Kunó
1936 Ajánlás. In Fodor Ferenc: *A szülőföld és bonismeret könyve*. 7–9. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda
- 1925 *Életbeléptető rendelet. Valamennyi kir. Tanfelügyelőnek és kir. tanfelügyelői kirendeltség vezetőjének. Tanterv az elemi népiskola számára*. Kiadta a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 1925. évi május hó 14-én 1467. eln. számú rendeletével. 3–8. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda
- 1922 Dr. Gróf Klebelsberg Kuno M. Kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter beköszöntője. *Néptanítók Lapja*. 25–27. 26–28.
- KOSZTYÓ Gyula
2014 *Iskolán kívüli népművelés Kárpátalján 1940-1944 között*. Ungvár: KMMI
- KRIPPENDORF, Klaus
1995 *A tartalomelemzés módszertanának alapjai*. Budapest: Balassi
- MAGYAR KÖZLÖNY
1905 Rendelet. A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszternek 1905. évi 2202. sz. körrendelete. *Magyar Közlöny*. XIII. 13.
- MAROSI Sándor
1981 Táj és környezet. *Földrajzi Értesítő*. XXX. (CV.) 1. 59–72.
- MEZŐSI Gábor – BATA Teodóra
2011 A földrajzi tájak határai. *Földrajzi Közlemények*. 135. 1. 33–43.
- MÓRÉ Mariann
2010 A tartalomelemzés, mint a szakdolgozatírásban alkalmazható kutatási módszer. In Kovácsné Bakosi Éva (szerk.): *Társadalomtudományi tanulmányok. III.* 47–64. Hajdúböszörmény: Debreceni Egyetem Gyermekevelési és Felnőttképzési Kar
- NAGY Péter Tibor
1994 *Tanügyigazgatás és oktatáspolitikai a polgári Magyarországon*. Kandidátusi disszertáció. Budapest
- RIGÓ Balázs
2013 Tegnap és ma. Az alsófokú helytörténeti oktatás múltja és jelene. *Történelemtanítás*. XLVIII. 1. http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/wp-content/uploads/2013/04/04_01_02_Rigo.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 03. 31.)

TANTERVEK

- 1868 *Tanterv az elemi népiskolák számára az 1868. évi XXXVIII. T.-cz. értelmében.* Kiadatott a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter 1877-ik évi augusztus hó 26. napján 21.678. szám alatt kelt rendeletéből. http://misc.bibl.u-szeged.hu/22791/1/02468_001-304.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 10. 31.)
- 1905 *Tanterv és utasítás az elemi népiskola számára.* Kiadta a vallás- és közoktatásügyi m.kir. miniszter 1905. évi június hó 16-án 2202. eln. számú rendeletével. Budapest: Magyar Királyi Tudományegyetemi Nyomda
- 1925 *Tanterv az elemi népiskola számára.* Kiadta a m.kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 1925. évi május hó 14-én 1467. eln. számú rendeletével. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda
- 1933 *Tanterv és utasítások a népiskola számára.* Kiadta a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 2.495/1932. eln. számú rendeletével. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda
- 2020 Nemzeti Alaptanterv. A 5/2020. (I.31.) Korm.rendelet. A Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 110/2012. (IV.4.) Korm.rendelet módosításáról. *Magyar Közlöny*. 17. 293–446. file: [///Users/Eszter/Downloads/MK_20_017-1.pdf](http://Users/Eszter/Downloads/MK_20_017-1.pdf) (A letöltés dátuma: 2020. 10. 31.)
- T. KISS Tamás
- 1999 Felnőttoktatás-történet Magyarországon. *Educatio*. 1. 3–13.
- UJVÁRY Gábor
- 2014 „Egy európai formátumú államférfi” – Klebelsberg Kuno (1875–1932) – Sziluett. Korszerű történelmi életrajzok. Pécs: Kronosz Kiadó – Magyar Történelmi Társulat
- VÉGH József
- 1942 *Táj- és népkutatás a középiskolában.* Budapest: Államtudományi Intézet Táj és Népkutató Osztálya
- VIRÁGNÉ JUHÁSZ NYITÓ Klára
- 2012 *A néprajz tárgyai a tanítóképzésben.* Doktori értekezés. Debrecen: DE Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola
- ZSÓRY GYÖRGY
- 1926 Előszó. In Fodor Ferenc (szerk.): *A szülőföld és honismeret könyve*. 10–11. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda

Eszter Juhász

THE RELATIONSHIP BETWEEN FOLK-SCHOOL CURRICULA AND THE
LANDSCAPE

In my study, I want to present the relationship between early 1900s public schools' curriculum and the landscape. The ethnography and the geography are connected by the landscape and this relationship is also in education. In addition to the historical past of the curriculum, I present their particularities, as well as the aims, directions and elements of the subjects listed in them related to the home and the landscape. I analyzed the curriculum of the early 1900s with the content analysis method, which highlighted the words that mean the landscape.

The homeland as a relationship between teacher and student has an educational purpose. Educative schoolwork has had concerned not only students but also teachers. It helps to the teachers to become homeland specialist. In this study, I describe the networking of the landscape and the curriculum time-proven knowledge.